

روابط ساختاری پیشگیری از سومصرف مواد بر اساس معیارهای مخاطره آمیز و محافظتی در دانشآموزان: نقش هم کلاسی‌ها

حسین عابدی پریجا^{۱*}، الهه صادقی^۲، لیلا پاشائی^۳، ساجده شریفی^۴، گلی مهرعلیان^۵

چکیده

هدف: پژوهش حاضر به بررسی نقش تعديل گری و واسطه‌ای هم کلاسی‌ها در الگوی ساختاری پیشگیری از مصرف مواد بر اساس عوامل مخاطره آمیز و محافظتی در دانشآموزان می‌پردازد. روش: پژوهش حاضر همبستگی از نوع پیش‌بینی، تحلیل مسیر و مدل معادلات ساختاری است. جامعه آماری شامل دانشآموزان پسر مقطع متوسطه دوم مشغول به تحصیل در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۹۹ منطقه ۶ شهر تهران هستند که تعداد ۴۰۰ نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند و با استفاده از پرسشنامه‌های عوامل خطرساز و محافظت کننده رفتار مشکل‌ساز جیسر مورد بررسی قرار گرفتند. یافته‌ها: نتایج به دست آمده نشان دهنده رابطه معنی دار بین متغیرهای محدودیت اعمال شده توسط والدین و کنترل گری هم کلاسی‌ها با سومصرف مواد است. همچنین نتایج آزمون سوبیل بیانگر معنی دار بودن مدل واسطه‌ای است. نتیجه گیری: فاکتورهای خانوادگی و هم کلاسی‌ها می‌توانند در چارچوب یک مدل، سومصرف مواد را در دانشآموزان پیش‌بینی کنند.

واژگان کلیدی: مصرف مواد، عوامل محافظ و خطر ساز، هم کلاسی‌ها، دانشآموزان

^۱ دانش آموخته رشته مشاوره، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) abedi005@gmail.com

^۲ کارشناس ارشد مشاوره، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

^۳ کارشناس ارشد روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

^۴ کارشناس ارشد روانشناسی شخصیت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران.

^۵ دکتری روانشناسی عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران.

مقدمه

مطالعات مربوط به مصرف مواد، الكل و تنبک در نوجوانان تا مقطع ۱۸ سال، هنوز مساله اساسی بسیاری از کشورها محسوب می‌شود (جانستون و همکاران، ۲۰۰۸؛ کیز و همکاران، ۲۰۰۸؛ ماسن و همکاران، ۲۰۰۹). اگرچه مطالعات مربوط به سلامت محیط‌های آموزشی حاکی از کاهش مصرف و سوء مصرف مواد غیر مجاز شامل سیگار، الكل و مواد مخدر به دلیل ایجاد محدودیت و موانع مصرف در محیط آموزشی و اجرای برنامه‌های ارتقا و پیشگیری سلامت در بین نوجوانان بوده است (ویکاری، ۱۹۹۴؛ اسمدلدوند، و همکاران، ۲۰۰۴؛ ویکیز، و همکاران، ۲۰۰۴)، در خصوص اثر نسبی عوامل جمعیت شناختی روی نرخ سوء مصرف مواد در محیط‌های آموزشی اطلاعات اندکی در دست است. در دو دهه اخیر، پژوهشگران حوزه پیشگیری تلاش کرده‌اند تا به واسطه الگوهای چون عوامل خطرساز و محافظت کننده^۱، الگو زیستی- روانی- اجتماعی^۲، نظریه رفتارهای پرخطر^۳، نظریه اثرات سه جانبه^۴، الگوسازی مرحله‌ای^۵، الگو مرحله‌ای^۶ PACE، الگوی عوامل دوربرد و مجاور^۷، ریشه‌ها و مسیرهای منتهی شونده به سوء مصرف مواد را مشخص کنند. در سال‌های اخیر، یکی از مهمترین دستاوردها در حوزه نظریه- پردازی و سیاست گذاری برنامه‌های پیشگیری در زمینه سوء مصرف مواد، تاکید بر عوامل خطر و محافظت کننده به منزله یک چارچوب توصیفی و پیش بین است (هاوکینز، کاتالانو و آرتور، ۲۰۰۲). یافته‌های پژوهشی با شناسایی عوامل خطر و محافظت کننده‌ای که سبب افزایش یا کاهش احتمال مصرف مواد می‌شوند، علم پیشگیری را هدایت می‌کنند.

پژوهش‌ها عوامل مختلفی را به عنوان عوامل خطر ساز^۸ و محافظت کننده^۹ در برابر مصرف مواد معرفی کرده اند که: نشانه های افسردگی^{۱۰}، فقر اقتصادی^{۱۱}، عزت نفس پایین^{۱۲}، نبود حمایت های اجتماعی^{۱۳} (توکر و همکاران^{۱۴}، ۲۰۰۵، در دسترس بودن مواد مخدر، ناسازگاری والدین^{۱۵} (بیز و همکاران^{۱۶}، ۲۰۰۴)، پرخاشگری^{۱۷}، پیشرفت تحصیلی پایین، میزان معاشرت با دوستان و افراد مصرف کننده مواد، جو عاطفی خانواده (نوکنی، ۲۰۰۲؛ طارمیان، ۲۰۰۴؛ سال و همکاران^{۱۸}، ۲۰۰۳؛ مایبری و همکاران^{۱۹}، ۲۰۰۹)، نوع سبک دلبستگی (جزایری و دهقانی، ۲۰۰۴)، مذهبی بودن، مشارکت در فعالیت های تیمی و ورزشی (پیکو و فیتزپاتریک^{۲۰}، ۲۰۰۴)، سلامت روان داشتن، داشتن ارتباط مناسب با والدین (کنیازف، ۲۰۰۴)، حمایت های اجتماعی قوی (توکر و همکاران^{۲۱}، ۲۰۰۵)، شیوه های مقابله با استرس (کیان پور، ۲۰۰۲) به عنوان برخی از مهمترین عوامل

1 - risk and protective factors

2 - bio-psychosocial model

3 -problem behavior theory

4 - triadic influence theory

5 -stage modeling

6 - PACE stage model

7 -distal and proximal factors

8- Risk

9- protective

10- Depression

11- Diseconomy

12- Low self-esteem

13-Lack of social support

14-Tucker et al

15- Parental conflict

16- Bears et al

17- Aggression

18- Sall et all

19- Maybry et al

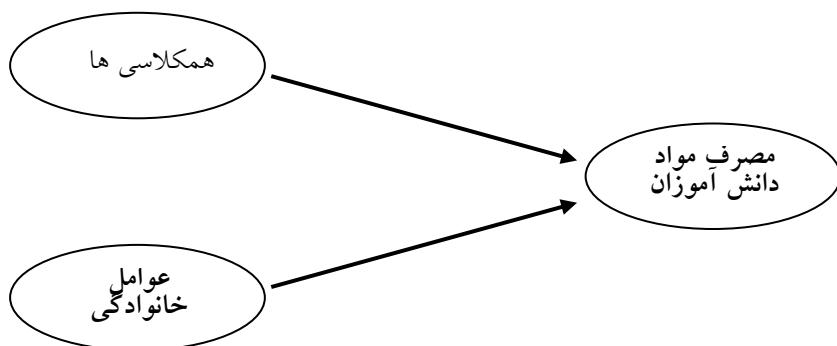
20- Pico and Fitzpatrick

21- Tucker et al

معرفی شده اند. بر اساس مدل یادگیری اجتماعی^۱ مصرف مواد (سیمون و رابرتسون^۲، ۱۹۸۹) برخی عوامل محیطی مانند عوامل والدینی، هم کلاسی ها منحرف و عوامل فردی نظیر سبک مقابله ای اجتنابی و پرخاشگری به طور مستقیم یا غیر مستقیم با مصرف مواد در نوجوانان مرتبط هستند. همچنین بر اساس مطالعه (مولوی و رسول زاده، ۱۳۸۳)، افرادی که در خانواده آنان زمینه سو مصرف مواد وجود دارد، در سنین نوجوانی و جوانی گرایش خیلی زیادی به به سوی مصرف مواد دارند. همسالان منحرف یکی از قوی ترین پیش بینی کننده های مصرف مواد در بین نوجوانان و جوانان می باشد (محمد خانی، ۱۳۸۶، جباری بیرامی و همکاران، ۱۳۸۷). بر اساس یک پژوهش، ۶۲ درصد علت شروع مصرف مواد، معاشرت با دوستان منحرف می باشد (موید نیا، ۱۳۸۸). فشار ناشی از هم کلاسی ها از عوامل واسطه ای هستند که منجر به پاسخ های ناسازگارانه می شود و معاشرت با دوستان منحرف، خطر مربوط به مصرف مواد را افزایش می دهد (جباری بیرامی و همکاران، ۱۳۸۷). همچنین نتایج تحقیقات نشان داده است که زندگی با والدین مصرف کننده سیگار، احتمال مصرف مواد در این فرزندان را بالا می برد (اوهانسین و هسلبروک^۳، ۲۰۰۷).

در برخی از تحقیقات موجود در پیشینه پژوهش، ویژگی های والدین و هم کلاسی ها به واسطه بررسی میزان اثر مستقیم آنها روی مصرف مواد نوجوانان مورد بررسی قرار گرفته اند (هافمن، ۱۹۹۳). اما همانطور که نیوکامپ (۱۹۹۲) این رویکرد را محل مناقشه بین نیروهای جاذبه و دافعه به سمت مصرف مواد در نوجوانان معرفی کرده است و معتقد است که طرف برنده وزنه سنگین کفه ترازو را در مصرف نوجوانان به سمت خود هدایت می کند. پژوهشگران با استفاده از این رویکرد مستقیم، به طور متفق القولی به این نتیجه رسیده اند که اثر هم کلاسی ها روی مصرف مواد نوجوانان بسیار قوی تر از متغیرهای خانوادگی است (سیدلیتس، ۱۹۹۳؛ ویلز، ماریانی و فیلر، ۱۹۹۶). اما این رویکرد با مقایسه اثرات مستقیم متغیرهای خانوادگی و هم کلاسی ها، نقش واسطه ای و تعديل گر هم کلاسی ها را نادیده می گیرد. از طرف دیگر، فرضیه سپر خانوادگی استونبرگ و شاو (۲۰۰۰) و کلیولند (۲۰۰۹) خانواده را به عنوان منبع تامین نیروهای معارض مصرف مواد و خنثی کننده تمام اثرات بیرونی بخصوص اثرات هم کلاسی ها می داند. شکل ۱، ۲ و ۳ با بررسی اثرات مستقیم خانوادگی و هم کلاسی ها در پیش بینی مصرف مواد توسط دانش آموزان به نقش پیش بینی کنندگی این دو متغیر در دو حالت: الف- چارچوب نقش واسطه ای هم کلاسی ها در تعامل بین عوامل خانوادگی و مصرف مواد در دانش آموزان و ب- بررسی نقش تعديل کنندگی نیروهای حاصل از عوامل خانوادگی و هم کلاسی ها در کنار اثرات مستقیم آنها در مصرف مواد توسط دانش آموزان می پردازد.

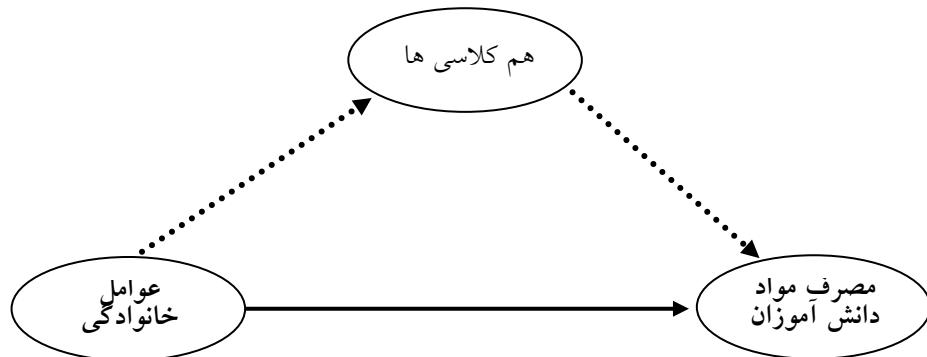

شکل ۱: اثر مستقیم عوامل خانواده و هم کلاسی ها روی مصرف مواد دانش آموزان

^۱- Social learning model

^۲- Simon& Robertson

^۳- Aohansyn and Heslbork

شکل ۲: نقش واسطه‌ای هم کلاسی ها و اثر مستقیم عوامل خانواده هم کلاسی ها روی مصرف مواد دانش آموزان.

در ارتباط با عوامل خطرساز و محافظت کننده سوء مصرف مواد در کشور ما صرفا پژوهش‌های اندکی صورت گرفته است و از طرفی در همین پژوهش‌های اندک انجام شده در این حوزه هم محدودیت‌هایی وجود دارد. هدف ما در این مطالعه، بررسی عوامل تعیین کننده اولیه مصرف مواد در دانش آموزان در دو جهت است: اول، براساس نظریه یادگیری اجتماعی و کنترل اجتماعی اثر مستقل عوامل محافظت کننده و خطرساز خانوادگی و هم کلاسی ها و میزان این ارتباط را در پیش بینی مصرف مواد دانش آموزان بررسی می‌کنیم. در این رویکرد، از دیدگاه نظریه یادگیری اجتماعی نگرش والدین به مصرف مواد، مصرف مواد توسط والدین و همسایران، الگوهای خانوادگی مصرف مواد، موقعیت‌های خطرساز خانوادگی و هم کلاسی ها مطالعه خواهد شد. و از دیدگاه نظریه کنترل اجتماعی، نظارت، هدایت، حمایت‌های محافظت کننده خانوادگی و دلبستگی به والدین را بررسی خواهیم کرد. بنابراین با توجه به فقدان الگوی پیشگیری مناسب و کارآمد بومی در دانش آموزان، پژوهش حاضر به ارائه مدل پیشگیری بر اساس عوامل خطرساز و محافظت کننده فردی، خانوادگی و اجتماعی در سوء مصرف مواد مخدر دانش آموزان می‌پردازد. این الگو، ضمن روشن کردن عوامل خطرساز و محافظت کننده خانوادگی در گرایش دانش آموزان به مواد مخدور، اقدامات پیشگیرانه موثرتری را پیش‌روی سیاست گزاران بهداشت روانی قرار خواهد داد.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر همبستگی از نوع پیش بینی، تحلیل مسیر و مدل معادلات ساختاری است. جامعه پژوهش حاضر، شامل دانش آموزان پسر مقطع متوسطه دوم مشغول به تحصیل در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۹۹ منطقه ۶ شهر تهران هستند که تعداد ۴۰۰ نفر با استفاده از روش نمونه گیری در دسترس انتخاب شدند که این افراد در دامنه سنی بین ۱۵ تا ۱۸ سال قرار داشتند. دانش آموزان با اختیار و علاقه خود به پرسشنامه‌ها پاسخ می‌دادند و شرکت آنان کاملاً اختیاری بود. علاوه بر این به آنان اطمینان داده شد که بررسی پاسخ‌ها به صورت شاخص‌های گروهی بوده و پاسخ‌های فردی آنان کاملاً محترمانه خواهد بود.

بازار پژوهش

(۱) پرسشنامه رشد و بهداشت نوجوانان و جوانان^۱ (AHDQ)

این پرسشنامه توسط جیسر، وندمبوث، وندرین و همکاران (۱۹۹۵) و جیسر، توربین، کاستا و همکاران (۲۰۰۳) برای زمینه-یابی رفتارهای پرخطر در چین و آمریکا مبتنی بر سازه‌های نظریه رفتارهای پرخطر ساخته شده است و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ بین ۰/۸۸ تا ۰/۸۰ گزارش شده است (اسلامی، غفرانی پور، غباری بناب، شجاعی زاده، شکری و همکاران، ۱۳۸۹) و همچنین جنبه‌های روانشناختی، اجتماعی جوانان گروه سنی ۱۳ الی ۲۲ سال را در حوزه های فردی (باورها،

^۱-Adolescent health and development questionnaire

نگرشها و انتظارات)، بافت اجتماعی زندگی جوانان، عوامل خانوادگی، هم کلاسی‌ها، محیط مدرسه، همسایگان و جامعه می‌سنجد. این ابزار در ایران توسط اسلامی (۱۳۸۷) ترجمه شده و ساختار عاملی آن در نمونه نوجوانان ایرانی تایید شده است و در مطالعه حبیبی (۱۳۸۹) روی گروه نوجوانان برای بررسی عوامل خطرساز و محافظت کننده مصرف مواد استفاده شده است. این پرسشنامه شامل مجموعه‌ای از زیر مقیاس‌های مرکب از عوامل محافظت کننده (الگوها، کنترل‌ها و حمایت‌های خانوادگی و هم کلاسی‌ها) و عوامل خطرساز (شامل الگوها، دسترسی به موقعیت و آسیب پذیری) است. در این مطالعه، متغیرهای مستقل حیطه فردی، خانوادگی و هم کلاسی‌ها به عنوان عوامل خطر تعریف شدند و متغیرهای وابسته یا پیامد در حیطه رفتاری، طبقه‌بندی شدند.

۲) مقیاس بزهکاری نوجوانان:

این مقیاس با ۱۰ سوال و آلفای ۰/۸۲ می‌باشد (برای مثال: به قصد به اموال عمومی یا خصوصی آسیب یا خسارت وارد نموده اید؟) مصرف سیگار، قلیان، الکل، حشیش، و تریاک و فرآورده‌های آن است هر کدام از این ۵ نشانگر مصرف مواد با سه سوال سنجیده شده که دامنه آلفای آن بین ۰/۷۹ تا ۰/۹۰ می‌باشد (برای مثال: - در طول زندگی خود بطور متوسط چند بار حشیش یا گراس و مواد مشابه مصرف نموده اید؟). شاخص اقتصادی اجتماعی، بر اساس بررسی متون سه نشانگر برای این شاخص انتخاب گردید که شامل متوسط سطح سواد والدین، ماشین و دیگر لوازم رفاهی، چگونه ارزیابی می‌کنید؟). بر اساس روش شاخص خطر تراکمی (CRI)، یک شاخص ترکیبی از مقیاس‌های این حیطه تدوین خواهد شد. این شاخص چندگانه رفتاری به عنوان متغیر پیامد در این بررسی تعیین می‌گردد.

۳) مقیاس پیشگیری از مصرف مواد در نوجوانان:

این مقیاس پیشگیری توسط خوشابی و مرادی (۱۳۸۶) به منظور شناسایی عوامل محافظت کننده و خطرساز مصرف مواد در نوجوانان طراحی شده است. مبنای طراحی این مقیاس استفاده از سوال‌های پرسشنامه مواد و مشروبات الکلی، پرسشنامه برنامه‌ریزی برای پیشگیری، پرسشنامه پاسخ‌های مقابله‌ای بلینگز-موس، پرسشنامه دلبستگی کولینز-رید، پرسشنامه عزت نفس کوپر اسمیت و پرسشنامه هوش هیجانی بارون بود. در ساخت این مقیاس ابتدا سوالاتی که دارای قدرت تشخیص برای تفکیک دانش آموزان دارای سابقه مصرف از بقیه سوالات جدا شدند و در مرحله بعد به روش تحلیل عوامل یا زده مولفه استخراج گردید که شامل وضعیت تحصیلی دانش آموز در سال گذشته، نگرش به مدرسه، وضعیت تحصیلی دوستان، نگرش به مذهب، نگرش دوستان به مواد مخدوش، کنترل تکانه، برونو ریزی خشم، دلبستگی ایمن به پدر، دلبستگی ایمن به مادر، هوش هیجانی بین فردی، هوش هیجانی درون فردی بود. نمرات پایین در نمره کل و خرده مقیاس‌ها نشانگر بالا بودن میزان شاخص محافظت کننده و پایین بودن نمرات حاکی از شاخص عوامل خطرساز است. در مطالعه خوشابی و مرادی (۱۳۸۶) با استفاده از روش سطح زیر منحنی ROC، نقطه برش مقیاس پیشگیری برای تفکیک بین دانش آموزان مصرف کننده و غیرمصرف کننده در بهترین حالت نمره ۱۵۹ با مقدار حساسیت برابر ۰/۶۲ و ویژگی ۰/۸۷/۱ بود. اعتبار به روش آلفای کرونباخ بین ۰/۶۳ الی ۰/۸۴ به دست آمد به استثناء مولفه خشم که اعتبار آن ۰/۵۷ بود.

یافته‌ها

جدول ۱- بررسی اثر پیش‌بینی کنندگی فاکتور محدودیت‌های والدین بر کنترل هم کلاسی‌های دانش آموزان گروه نمونه

آماره متغیر پیش‌بین	ضرایب غیر استاندارد	ضرایب استاندارد	ضریب تبیین	بررسی معنا داری مدل

سطح معنی داری	F	درجه آزادی	منبع متغیر	R ²	R	سطح معنی داری	t	خطای استاندارد	B	
۰/۰۰۱	۸۲/۱۹۸	۱	رگرسیون باقیمانده	۰/۰۳۷	۰/۱۹	۰/۰۰۱	۲۴/۶	۰/۴۰	۱۰/۰۶	مقدار ثابت
		۴۰۲ ۴۰۳	کل			۰/۰۰۱	۳/۹۶	۰/۰۴۷	۰/۱۹	کنترل های اعمال شده هم کلاسی ها

نتایج جدول ۱. حاکی از آن است که فاکتور محدودیت های والدین ۳۷ صدم درصد واریانس کنترل هم کلاسی ها را در گروه نمونه دانش آموزان تبیین می کند. نتایج تحلیل واریانس برای بررسی معنی دار بودن مدل را نشان می دهد که محدودیت های والدین بر کنترل اعمال شده هم کلاسی ها اثر پیش بینی کنندگی معنی داری دارد ($p < 0/001$ و $f = 402$ و $t = 3/96$). عامل محدودیت های اعمال شده والدین ($t = 3/96$ و $B = 0/19$)؛ اثر پیش بینی کنندگی معنی داری بر روی کنترل اعمال شده هم کلاسی ها در دانش آموزان گروه نمونه داشته است.

جدول ۲- بررسی اثر پیش بینی کنندگی فاکتورهای کنترل هم کلاسی ها و محدودیت های والدین بر مصرف مواد

گروه نمونه

آماره متغیر پیش بین	ضرایب غیر استاندارد	ضرایب استاندارد	ضریب تبیین	بررسی معنا داری مدل										
B	خطای استاندارد	t	R	R ²	منبع متغیر	درجه آزادی	F	سطح معنی داری						
۰/۰۰۱	۶/۱۷	۰/۷۴	۸/۳۲	۰/۰۰۱	رگرسیون باقیمانده	۰/۰۴۴	۰/۲۱	۲	۹/۴۶					
کنترل اعمال شده هم کلاسی ها	-۰/۱۴۵	۰/۰۵۷	-۲/۵۴	۰/۰۰۱										
محدودیت های اعمال شده والدین	-۰/۱۶۵	۰/۰۵۵	-۲/۹۷	۰/۰۰۱	کل	۴۰۸	۴۰۶	۲	۹/۴۶					

نتایج جدول ۲. حاکی از آن است که فاکتورهای کنترل هم کلاسی ها و محدودیت های والدین ۴/۴ درصد واریانس مصرف مواد را در گروه نمونه دانش آموزان تبیین می کند. نتایج تحلیل واریانس برای بررسی معنی دار بودن مدل را نشان می دهد که محدودیت های والدین بر محدودیت های اعمال شده هم کلاسی ها اثر پیش بینی کنندگی معنی داری دارد ($p < 0/001$ و $f = 402$ و $t = 3/97$) و $R^2 = 0/001$.

دوره ۹، شماره ۱۳، قابستان سال ۱۴۰۰

عامل کنترل اعمال شده هم کلاسی ها ($B = -0.145$ و $t = 2/54$)؛ و محدودیت های اعمال شده والدین ($B = 0.165$ و $t = 2/97$)؛ اثر پیش بینی کنندگی معنی داری بر روی مصرف مواد در دانش آموزان گروه نمونه داشته است.

جدول ۳- بررسی اثر پیش بینی کنندگی محدودیت های والدین بر مصرف مواد گروه نمونه

بررسی معنا داری مدل				ضریب تبیین	ضریب استاندارد			ضرایب غیر استاندارد	آماره متغیر پیش بین	
سطح معنی داری	F	درجه آزادی	منبع متغیر	R^2	R	سطح معنی داری	t	خطای استاندارد	B	
۰/۰۰۱	۱۲/۲۸	۱	رگرسیون باقیمانده	۰/۰۲۹	۰/۱۷	۰/۰۰۱	۸/۳۲	۰/۷۴	۶/۱۷	مقدار ثابت
		۴۰۷	کل			۰/۰۰۱	-۳/۵	۰/۰۵۵	-۰/۱۹	محدودیت های اعمال شده والدین

نتایج جدول ۳. حاکی از آن است که فاکتور محدودیت های والدین ۲/۹ درصد واریانس مصرف مواد را در گروه نمونه دانش آموزان تبیین می کند. نتایج تحلیل واریانس برای بررسی معنی دار بودن مدل را نشان می دهد که محدودیت های والدین بر مصرف مواد اثر پیش بینی کنندگی معنی داری دارد. ($p < 0.001$ و $f = ۱۲/۲۸$). عامل محدودیت های اعمال شده والدین ($B = 0.165$ و $t = 2/97$)؛ اثر پیش بینی کنندگی معنی داری بر روی مصرف مواد در دانش آموزان گروه نمونه داشته است.

جدول ۴- بررسی اثر مستقیم و غیر مستقیم پیش بینی کنندگی محدودیت های والدین و کنترل هم کلاسی ها بر

میزان ریسک مصرف مواد در گروه نمونه

آزمون سوبل: بررسی معنا داری مدل واسطه ای				ضریب تبیین	ضریب استاندارد			ضرایب غیر استاندارد	آماره متغیر پیش بین	
سطح معنی داری	Z	خطای استاندارد	ضریب اثر	R^2	R	سطح معنی داری	t	خطای استاندارد	B	
۰/۰۳۶	۰/۰۹۶	۰/۰۱۳	۰/۰۲۷	۰/۰۲۹	۰/۱۷	۰/۰۰۳	-۲/۹۷	۰/۰۵۵	-۱۶	اثر مستقیم
						۰/۰۰۱	۳/۵	۰/۰۵۵	۰/۱۹	اثر کل

نتایج جدول ۴. حاکی از آن است که فاکتور های محدودیت های والدین و کنترل هم کلاسی ها در مجموع (بطور مستقیم و غیر مستقیم) ۲۹ صدم درصد واریانس مصرف مواد را در گروه نمونه دانش آموزان تبیین می کند. و آزمون سوبل انجام شده به منظور بررسی معنی داری مدل واسطه ای معنی دار ($p < 0.05$ و $Z = ۰/۰۹۶$). می باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده نشان دهنده این است که محدودیت‌های اعمال شده توسط والدین به طور معنی داری مصرف مواد را در دانش آموزان پیش بینی می‌کند. همانندسازی هرچه بیشتر فرزند با والدین به هماهنگی و پیوستگی با ارزش‌ها و رفتارهای آن‌ها منجر می‌شود (نوکتی، ۱۳۸۱). انضباط ساختارمند در برابر مصرف مواد توسط نوجوانان مانند یک سد عمل می‌کند و نظارت و کنترل مناسب والدین در کاهش مصرف مواد، سیگار و بزه‌کاری موثر است (عارفی، ۱۳۸۳). بشارت، میرزمانی، پورحسین (۱۳۸۰) نیز در بررسی خود نشان دادند که شیوه‌های کنترل اجتماعی و انضباطی والدین بر آمدگی فرزندان برای کاربرد نابجای مواد اثر می‌گذارند. جانسون و پندینا (۱۹۹۱) و نیوکامب و بنتلر (۱۹۸۹) نیز در بررسی خود نشان دادند که گستاخی خانواده، کیفیت روابط والدین-کودک، حمایت والدین، بازخوردها و محدود سازی‌های والدین در مورد کاربرد نابجای مواد نیز از متغیرهای شناخته شده هستند. که نتایج همه این بررسی‌ها با نتایج به دست آمده در پژوهش حاضر هماهنگ است. در زمینه تبیین ارتباط بین عوامل خانوادگی، اجرای انضباط یکی از راه‌هایی است که ممکن است والدین به شکل‌گیری رفتار کودکان و نوجوانان خود کمک کنند. این نوع کنترل نه تنها اشکال فیزیکی انضباط بلکه روش‌های روان‌شناختی را هم به همان اندازه در بر می‌گیرد. انضباط ساختارمند در برابر مصرف مواد توسط نوجوانان مانند یک سد عمل می‌کند و نظارت و کنترل مناسب والدین در کاهش مصرف مواد، موثر است.

همچنین یافته‌ها نشان دهنده رابطه بین عوامل مربوط به همسالان با سوء مصرف مواد در بین دانش آموزان است. بررسی اوتینگ و بیوویس (۱۹۸۷) نشان دهنده این است که مصرف مواد توسط نوجوانان در زمینه‌ای از گروه‌ها و دسته‌های همسال که بهترین دوستان یا دوستان بسیار نزدیک را در بر می‌گیرد، به وقوع می‌پیوندد. بعلاوه طارمیان (۱۳۸۳) در پژوهش خود نشان داد دسترسی به مواد و دریافت حمایت از هم کلاسی‌ها و دیگران هر دو با مصرف مواد بیشتر رابطه دارند. که با نتایج بررسی حاضر در یک راستا قرار می‌گیرد. بررسی پیشینه پژوهش در این خصوص نشان می‌دهد که کاهش تنش و لذت‌جویی در جمع دوستان (احمدی و حسنی، ۲۰۰۳؛ فشار هم کلاسی‌ها مصرف کننده (الهوردیپور و همکاران، ۱۳۸۴)؛ داشتن دوستان سیگاری، نگرش مثبت به مصرف سیگار و مصرف الكل (محمد پور اصل و همکاران، ۲۰۰۷؛ مصرف مواد توسط هم کلاسی‌ها (باریکانی، ۱۳۸۷؛ نجفی و همکاران، ۱۳۸۴) شرکت در مهمنی‌های دوستانه و رفتن به سفره خانه‌های سنتی (کلیشادی و همکاران، ۲۰۰۶؛ میمندی، ضیالالدینی، شریفی، ۱۳۸۷) از انگیزه‌های اصلی مصرف سیگار و مواد در گروه سنی جوان است و جوانان مصرف کننده سیگار درگیر سایر رفتارهای پرخطر همچون مصرف الكل هم می‌شوند (پویکلولان و همکاران، ۲۰۰۱؛ هیبل و همکاران، ۲۰۰۰).

نتایج نشان می‌دهد که عوامل مربوط به هم کلاسی‌ها در رابطه میان عوامل خطرساز و محافظت کننده با سوء مصرف مواد نقش واسطه‌ای دارد. بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که فشار هم کلاسی‌ها مصرف کننده (الهوردیپور و همکاران، ۱۳۸۴)؛ داشتن دوستان سیگاری، و الكلی (محمد پور اصل و همکاران، ۲۰۰۷)؛ مصرف مواد توسط هم کلاسی‌ها (باریکانی، ۱۳۸۷؛ نجفی و همکاران، ۱۳۸۴) شرکت در پارتی‌های دوستانه (کلیشادی و همکاران، ۲۰۰۶؛ میمندی، ضیالالدینی، شریفی، ۱۳۸۷) از جمله عوامل مربوط به دوستان و هم کلاسی‌ها است که در مصرف مواد نقش دارد که همگی یافته‌های بررسی حاضر را مورد تایید قرار می‌دهند. داشتن رابطه با دوستانی که مواد مصرف می‌کنند و قرار گرفتن در گروه‌های مصرف مواد، که افراد مصرف مواد را کم آسیب تر و یا پذیرفتگی تر تلقی کنند و در نتیجه با احتمال بیشتری درگیر مصرف مواد شوند. از طرفی هم کلاسی‌ها و همسالان در رابطه بین مولفه‌های خطرساز و محافظت می‌توانند در چارچوب یک مدل به عنوان یک واسطه عمل کنند. به این ترتیب که عوامل محافظ و خطرساز علاوه بر تاثیر مستقیم بر مصرف مواد به واسطه هم کلاسی‌ها نیز می‌توانند بر سوء مصرف مواد تأثیر گذار باشد. نتایج این مطالعه نشان داد که هم کلاسی‌ها و نقش خانواده در گرایش به

سو مصرف مواد موثر است. لذا اقدامات برنامه ریزی شده برای کاهش این عوامل خطر در بین افراد جامعه به ویژه دانش آموزان، توسط خانواده و مسولین جامعه ضروری است.

مهم ترین محدودیتی که این پژوهش با آن روپرتو بود، اجرای پرسشنامه در محیط آموزشی و با شرایط دشوار دسترسی به حجم نمونه زیادی از دانش آموزان در مدارس بود. حجم زیاد پرسشنامه نیز یکی از عامل های دیگر بود که اجرای پرسشنامه را با محدودیت رو به رو می کرد. محدودیت دیگری که به عامل قبل و احتمالاً به مقاومت درون روانی دسته ای از دانش آموزان بر می گردد مربوط به از دست دادن بخشی از اطلاعات از جانب آن دسته از دانش آموزانی بود که پاسخ دهی را نیمه کاره رها کرده اند. بر اساس نتایج حاصل از این پژوهش، مداخلات پیشگیرانه باید جامعه هدف یعنی فرد، خانواده و نیز تعیین کننده های اجتماعی را تحت پوشش قرار دهد. با توجه به اهمیت عوامل محیطی و نقش مهم والدین و هم کلاسی ها در مصرف مواد توسط دانش آموزان، خدمات و مداخلات در زمینه بهبود روابط اجتماعی و مهارتهای زندگی و برگزاری کارگاهها و دوره های آموزش روابط بین فردی موثر از اهمیت بالایی برخوردار است. با توجه به اهمیت بسزای نقش هم کلاسی ها در مصرف مواد، باید علاوه بر روش صحیح انتخاب دوست، مقاومت در برابر فشار جمع نیز آموزش داده شود. توصیه می شود والدین ضمن اینکه خودشان الگوی رفتاری مناسبی برای نوجوانان خود باشند و در خصوص روابط با هم کلاسی ها نیز نظارت های لازم را داشته باشند.

Reference

- Arefi, Mokhtar (2004). The relationship between attachment styles and friendship quality in high school students in Kermanshah. M.Sc in Counseling, Tehran: Tarbiat Moallem University .(Persian).
- Ballweg, J.A., & Li, L. (1991). Trends in substance use by US military personnel. *Armed Forces Soc*, 17: 601–18.
- Bray, R. M., Kroutil, L. A., Luckey, J. W., Wheless, S. C., Marsden, M. E., Bailey, S. L., Fairbank, J. A., & Harford, T. C. (1995). Department of Defense Survey of Health Related Behaviors among Military Personnel. Research Triangle Park, NC: Research Triangle Institute.
- Bray, R. M., Marsden, M. E., & Peterson, M. R. (1991). Standardized comparisons of the use of alcohol, drugs, and cigarettes among military personnel and civilians. *American Journal of Public Health*, 81, 865–869.
- Bray, R.M., & Guess, L.L. (1989). Prevalence, trends, and correlates of alcohol use, non-medical drug use, and tobacco use among U.S. military personnel. *Military Medicine*, 154, 1–11.
- Bray, R.M., & Hourani, L.L. (2007). Substance use trends among active duty military personnel: findings from the United States Department of Defense Health Related Behavior Surveys, 1980–2005. *Addiction*, 102, 1092–1101
- Bray, R.M., & Marsden, M.E. (2000). Trends in substance use among US military personnel: the impact of changing demographic composition. *Subst Use Misuse*, 35: 949–69.
- Bray, R.M., Marsden, M.E., Herbold, J.R., & Peterson, M.R. (1992). Progress toward eliminating drug and alcohol abuse among US military personnel. *Armed Forces Soc*, 18: 467–96.
- Cleveland, M. J.; Feinberg, M. E. and Greenberg, M. T. (2009). Protective Families in High- and Low-risk Environments: Implications for Adolescent Substance Use. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(2), 114-126.

- Guo, J., Hawkins, J. D., Hill, K. G., & Abbott, R. D. (2001). Childhood and adolescent predictors of alcohol abuse and dependence in young adulthood. *Journal of Studies on Alcohol*, 62(6), 754-762 .
- Hawkins, J. D., Catalano, R. F., & Arthur, M. W. (2002). Promoting science-based prevention in communities. *Addictive Behaviors*, 27(6), 951-976 .
- Islami, Ahmad Ali ؽ Ghafrani Pour, Fazlollah ؽ Ghobari Bonab, Bagher ؽ Shojaeizadeh, Davood; Amin Shokravi, Farkhonda and Judge Tabatabai, Mahmoud (1). A Theoretical Model Based on Problem Behavior Theory for Explaining Problem Behaviors: Focusing on the Mediating Role of Psychosocial Factors. *Journal of Social Security Research*. 2 (58), 82-59. (Persian).
- Jabari Birami, H ؽ Bakhshian, F Vahidi, R Mohammad Pour asl, A. (1387). High risk behaviors and behaviors of Tabriz high school students in relation to drugs. *Iranian Journal of Psychiatry and Clinical Oncology*, 3, 350-354 .(Persian).
- Jazayeri, A., & Dehghani, M. (2004). Relationship between attachment styles, addiction and psychological profile of addicts in comparison with non-addicts. *Addiction Research*, 6, 55-66. (Persian).
- Jessor, R., Turbin, M. S., Costa, F. M., Dong, Q., Zhang, H. C., & Wang, C. H. (2003). Adolescent problem behavior in China and the United States: A cross-national study of psychosocial protective factors. *Journal of Research on Adolescence*, 13(3), 329-360.
- Johnston, L. D., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Schulenberg, J. E. (2008). Monitoring the future national results on adolescent drug use: Overview of key findings, 2007. NIH publication no. 08-6418). Bethesda, MD: National Institute on Drug Abuse.
- Keyes, K. M., Grant, B. F., & Hasin, D. S. (2008). Evidence for a closing gender gap in alcohol use, abuse, and dependence in the United States population. *Drug and Alcohol Dependence*, 93, 21–29.
- Kian-pour, M. (2002). Coping with stress compared with non-addicts in opioid addicts. MD thesis, medicine, medical university of Zahedan, Zahedan, Iran. (Persian).
- Knyazev GG. Behavioural activation as predictor of substance use: mediating and moderating role of attitudes and socialrelationships. *Dr Alco Depen*. 2004; 75(3): 309-302.
- Mason WA, Kosterman R, Haggerty KP, Hawkins JD, Redmond C, Spoth RL, Shin C.(2009).Gender moderation and social developmental mediation of the effect of a family-focused substance use preventive intervention on young adult alcohol abuse. *Addict Behav*. 34 (6-7):599-605.
- Mayberry ML, Espelage DL, Koenig B. Multilevel modeling of direct effects and interactions of peers, parents, school, and community influences on adolescent substance use. *J Youth Adolesc* 2009; 38(8): 1038-49.
- Mohammad Khani, Shahram (2007). The structural model of substance use in adolescents at risk: Assessing the direct and indirect effects of individual and social factors. *Journal of Research in Psychological Health Tarbiat Moallem University*. Scientific pole of stress psychology. 2, 5-14. (Persian).
- Moyidnia, Fariba (2009). The role of family in adolescents and young people with addiction and its prevention. *Educational - Educational Payvand monthly*, Ministry of Education, 357, 358, 52-48 .(Persian).
- Nokani, M. (2002). Risk and protective factors in drug abuse, MA thesis, clinical psychology, medical university of Tehran, Tehran psychiatry institute, Tehran, Iran. (Persian).

- Nokni, Mostafa (2002). Investigating Risk and Protective Factors in Drug Abuse. Master's Degree in Clinical Psychology. Tehran: Iran University of Medical Sciences and Health Services. Tehran Psychiatric Institute .(Persian).
- Office of Applied Studies. (2002). Results from the 2001 National Household Survey on Drug Abuse: Volume I. Summary of National Findings (Office of Applied Studies, NSDHA Series H-17, DHHS Publication No. SMA 02-3758). Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration.
- Office of Applied Studies. (2005). Results from the 2004 National Survey on Drug Use and Health: National Findings (Office of Applied Studies, NSDUH Series H-28, DHHS Publication No. SMA 05-4062). Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration.
- Office of Applied Studies. (2006). Results from the 2005 National Survey on Drug Use and Health: National Findings (Office of Applied Studies, NSDUH Series H-30, DHHS Publication No. SMA 06-4194). Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administration.
- Ohannessian CM, Hesselbrock VM. Do personality characteristics and risk taking mediate the relationship between paternal substance dependence and adolescent substance use? Addict Behav 2007; 32(9): 1852-62.Bandura A. Social learning theory. 2nd ed. New Jersey, US: Prentice Hall; 1977.
- Piko, B. F., & Fitzpatrick, K. M. (2004). Substance use, religiosity and other protective factors among Hungarian adolescents. Addictive Behaviors, 29, 1095- 1107. attitudes and social relationships. Drug and Alcohol Dependence, 75(3), 309-321.
- Rumi, Parviz and Rasoolzadeh, Behzad. (2004). Investigating Factors Affecting Youths' Tendency to Drug Abuse. Journal of Principles of Mental Health, 6 (21), 49-55.
- Sale E, Sambrano S, Springer JF, Turner CW. Risk, protection, and substance use in adolescents: a multi-site model. J Drug Educ 2003; 33(1): 91-105.
- Smedslund, G., Fisher, K.J., Boles, S.M., & Lichtenstein E. (2004). The effectiveness of workplace smoking cessation programmes: a meta-analysis of recent studies. Tob Control, 13: 197–204.
- Taramian, Farhad (2004). Investigating the Psychosocial Predictive Factors of Drug Use in Young People Based on Friends Group Theory. Doctoral dissertation in Clinical Psychology, Tehran: University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences .(Persian).
- Tucker, J. S., D'Amico, E. J., Wenzel, S. L., Golinelli, D., Elliott, M. N., & Williamson, S. (2005). A prospective study of risk and protective factors for substance use among impoverished women living in temporary shelter setting in Los Angeles County. Drug and Alcohol Dependence, 81 (4), 558- 569.
- Turbin, M. S., Jessor, R., Costa, F. M., Dong, Q., Zhang, H., & Wang, C. (2006). Protective and risk factors in health-enhancing behavior among adolescents in China and the United States: does social context matter? Health Psychol, 25(4), 445-454.
- Vicary, J.R. (1994). Primary prevention and the workplace. J Prim Prev, 15: 99–103.
- Wickizer, T.M., Kopjar, B., Franklin, G., & Joesch, J. (2004). Do drug-free workplace programs prevent occupational injuries? Evidence from Washington State. Health Serv Res, 39: 91–110.
- Ziaodini, Hassan Zarezadeh, Alireza and Heshmati, Farzad (2006). Prevalence of Substance Abuse and Addiction and Some Related Factors in Kerman High School and Preschool

دوره ۹، شماره ۱۳، تابستان سال ۱۴۰۰

Students in 2000-2001. Journal of Kerman University of Medical Sciences, 13 (2), 84-94.
(Persian).